

บทที่ 1

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกายวิภาคและสรีรวิทยา

Introduction to Anatomy and Physiology

กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา

กายวิภาคศาสตร์ (anatomy) เป็นแขนงหนึ่งของวิชาชีววิทยาที่ศึกษาเกี่ยวกับขนาด รูปร่าง โครงสร้างและตำแหน่งของอวัยวะในร่างกาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตสาขาหนึ่ง ซึ่งต้องมีการตัดชิ้นส่วนของร่างกายมาเกี่ยวข้อง เพราะคำว่า anatomy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก โดยคำว่า ana แปลว่า แยกออก ส่วนคำว่า tomy หรือ tome แปลว่า ตัด แต่สรีรวิทยา (physiology) เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่หรือการทำงานของอวัยวะต่างๆในร่างกาย ซึ่งรวมถึงหน้าที่ในระดับเซลล์ที่เป็นส่วนประกอบด้วย โดยทั่วไปการศึกษาด้านกายวิภาคและการศึกษาด้านสรีรวิทยาจะเป็นการศึกษาที่ควบคู่กันไปได้ เพื่อจะได้ทราบว่าอวัยวะแต่ละอย่างในร่างกายมีรูปร่างอย่างไร มีขนาด หรืออยู่ที่ตำแหน่งใดของร่างกาย และอวัยวะนั้นๆทำหน้าที่อย่างไร เป็นต้น แนววิชาของกายวิภาคศาสตร์สามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. กายวิภาคศาสตร์เฉพาะทาง (special anatomy) หมายถึงการศึกษาทางลักษณะโครงสร้างของสัตว์แต่ละชนิด โดยเฉพาะศึกษาในทุกกระบบของร่างกาย เช่น กายวิภาคศาสตร์ของโค, ม้า, สุนัข, สุนัข และสัตว์ปีก เป็นต้น

2. จุลกายวิภาคศาสตร์ (histology หรือ microscopic anatomy) หมายถึงการศึกษาลักษณะโครงสร้างของร่างกาย โดยอาศัยกล้องจุลทรรศน์ การศึกษานี้เป็นการศึกษาเนื้อเยื่อต่างๆของร่างกายว่าประกอบด้วยเซลล์ประเภทใดบ้าง ลักษณะเซลล์มีรูปร่างอย่างไร ขนาด เป็นอย่างไร เป็นต้น

3. มหกายวิภาคศาสตร์ (gross anatomy หรือ macroscopic anatomy) หมายถึงการศึกษาลักษณะโครงสร้างของอวัยวะต่างๆที่สามารถจะเห็นได้ด้วยตาเปล่า โดยวิธีการแยกหรือชำแหละแยกอวัยวะออกเป็นส่วนๆ

4. กัพภวิทยา (embryology หรือ developmental anatomy) หมายถึงการศึกษากการเจริญเติบโตเปลี่ยนแปลงของเซลล์ตลอดจนเนื้อเยื่อ และอวัยวะในร่างกาย ตั้งแต่เป็นตัวอ่อนในระยะแรก (zygote) จนกระทั่งถึงระยะก่อนคลอด

5. กายวิภาคศาสตร์เปรียบเทียบ (comparative anatomy) หมายถึงการศึกษาด้านโครงสร้าง รูปร่างของอวัยวะของสัตว์ที่มีกระดูกสันหลังชนิดต่างๆ ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เช่น โคมีกระเพาะรวม สุนัขมีกระเพาะเดี่ยว เป็นต้น

6.กายวิภาคศาสตร์ทางสัตว์แพทย์ (veterinary anatomy) หมายถึงการศึกษากายวิภาคศาสตร์ของสัตว์เลี้ยง เพื่อประโยชน์ในอาชีพสัตว์แพทย์

สำหรับการศึกษากายวิภาคศาสตร์เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย มักนิยมศึกษาแยกเป็นระบบ เรียกว่า systemic anatomy หรือศึกษาแยกเป็นส่วนๆเฉพาะแต่ละแห่งเรียกว่า topographic anatomy

1.การศึกษากายวิภาคศาสตร์โดยศึกษาโครงสร้างของร่างกายแยกเป็นระบบ(systemic anatomy) จะทำให้เกิดสาขาวิชาเฉพาะตามระบบหรือสาขาวิชาเฉพาะตามอวัยวะที่ใช้ศึกษาแบ่งออกได้ดังแสดงในตารางที่ 1.1`

ตารางที่ 1.1 แสดงระบบของอวัยวะและการแบ่งสาขาวิชาที่ศึกษา

ระบบ	ชื่อสาขาวิชา	อวัยวะที่ศึกษา
ระบบโครงร่าง (skeleton system)	osteology	กระดูกอ่อน, กระดูก
ระบบข้อต่อ (articular system)	arthropology	ข้อต่อแขนขา
ระบบกล้ามเนื้อ (muscular system)	myology	กล้ามเนื้อลาย เรียบ หัวใจ
ระบบประสาท (nervous system)	neurology	สมอง ไขสันหลัง เส้นประสาท
ระบบปกคลุมร่างกาย (integumentary system)	dermatology	ผิวหนัง ต่อมเหงื่อ ต่อมน้ำนม ขน กีบ เขา
ระบบรับความรู้สึก (sensory system)	esthesiology	ตา หูมุก ลิ้น อวัยวะรับสัมผัส
ระบบหมุนเวียนโลหิต (circular system)	angiology	หัวใจ เส้นเลือด เส้นน้ำเหลือง
ระบบขับถ่ายปัสสาวะ (urinary system)	splanchnology	ไต กระเพาะปัสสาวะ
ระบบหายใจ (respiratory system)	splanchnology	ปอด ทางเดินหายใจ
ระบบย่อยอาหาร (digestive system)	splanchnology	กระเพาะ ลำไส้ ตับ ตับอ่อน
ระบบสืบพันธุ์ (reproductive system)	splanchnology	รังไข่ และ ลูกอัณฑะ

2.การศึกษาระบบเฉพาะเป็นแห่ง (topographic anatomy) เป็นการศึกษาระบบแยกส่วนต่างๆของร่างกาย เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องของอวัยวะ และตำแหน่งที่ตั้ง จัดเป็นการศึกษาที่เป็นพื้นฐานสำหรับวิชาศัลยศาสตร์ต่อไป แบ่งส่วนศึกษาดังนี้คือ

- การศึกษาในส่วนหัว(head, throat, neck)
- การศึกษาในส่วนขาหน้า(fore limb)
- การศึกษาในส่วนท้อง (abdominal)

- การศึกษาในส่วนของขาหลัง (hind limb)

ท่ามาตรฐานทางกายวิภาคศาสตร์ (anatomical position)

การศึกษาท่ามาตรฐานทางกายวิภาคศาสตร์เป็นการศึกษาเกี่ยวกับท่าต่างๆที่ใช้อ้างอิงในการศึกษา เมื่อจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอวัยวะต่างๆ เพื่อเป็นการป้องกันความสับสนในการบอกทิศทางของอวัยวะต่างๆ โดยกำหนดว่าท่านี้นี้เป็นท่าคนยืนตัวตรง ตาทั้งสองข้างมองตรงไปข้างหน้าในแนวระดับ แขนทั้งสองข้างแนบชิดลำตัว โดยหันฝ่ามือทั้งสองข้างแบออกไปทางด้านหน้า และเท้าทั้งสองข้างชิดกันตลอด สำหรับการศึกษากายวิภาคศาสตร์สัตว์เลี้ยง จำเป็นต้องยึดหลักท่ามาตรฐานทางกายวิภาคของคนเช่นกัน

ระนาบหรือแนวตัดแบ่งร่างกาย (plane of body section)

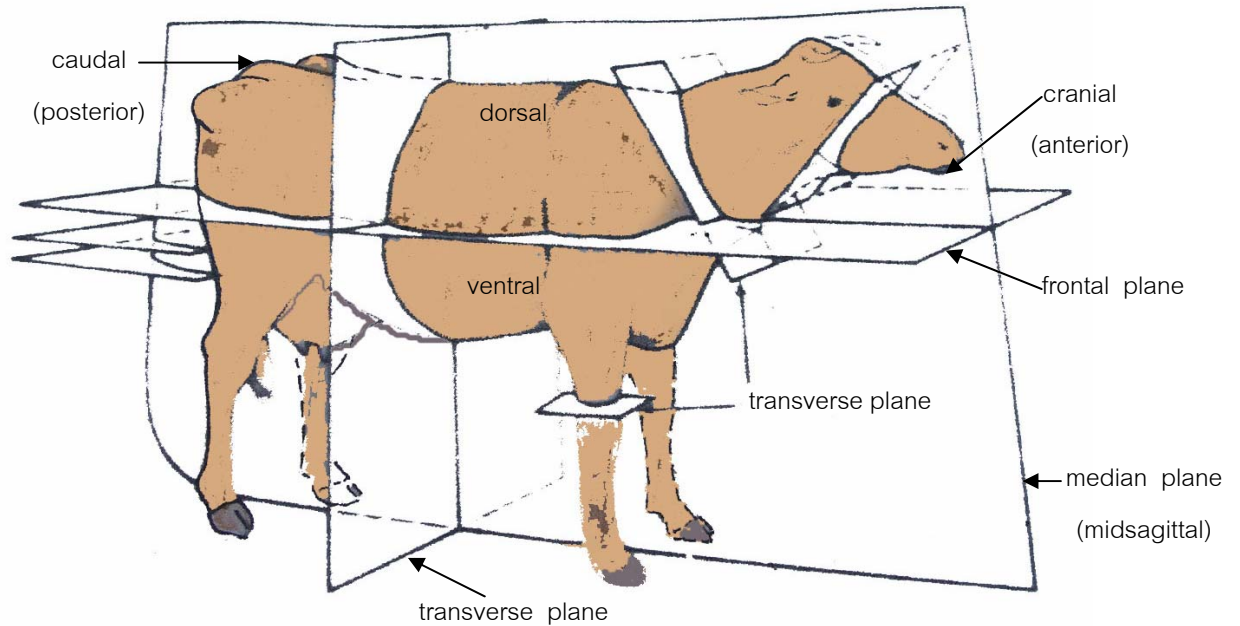
ในการกำหนดตำแหน่งและการบอกความสัมพันธ์ระหว่างอวัยวะในร่างกาย จำเป็นต้องมีการแบ่งระนาบของร่างกายออกเป็นระนาบต่างๆดังนี้

1. ระนาบข้าง (sagittal plane) หมายถึงระนาบในแนวตั้งที่แบ่งร่างกายมนุษย์หรือสัตว์เลี้ยงออกเป็นสองซีกขวาและซ้าย แต่ละซีกไม่จำเป็นต้องเท่ากันพอดี ถ้าเป็นการผ่าแบ่งตามแนวกึ่งกลางร่างกายตามแนวตั้งพอดีจะแบ่งร่างกายออกเป็นสองซีกเท่ากันทั้งซ้ายและขวาเรียกว่า

Midsagittal plane หรือ Median plane

2. ระนาบหน้าหลัง (coronal plane) หมายถึงระนาบที่แบ่งร่างกายคนตามแนวตั้งคดขนานกับรอยต่อของกะโหลก แบ่งร่างกายออกเป็นซีกหน้าและซีกหลัง แต่ในสัตว์เลี้ยงเนื่องจากยืนด้วยเท้าทั้งสี่ จะทำให้มีความแตกต่างกับในคน ในสัตว์เลี้ยงระนาบนี้จะแบ่งร่างกายออกเป็นครึ่งบนและครึ่งล่าง อาจเรียกว่า horizontal plane

3. ระนาบขวาง (transverse plane) เป็นระนาบที่ตั้งฉากกับระนาบข้าง และระนาบหลัง ซึ่งจะแบ่งร่างกายออกเป็นซีกหน้าและซีกหลัง แต่ในร่างกายคนจะแบ่งออกเป็นครึ่งบนและครึ่งล่าง

ภาพที่ 1.1 แสดงระนาบและแนวตัดแบ่งของร่างกายโค

ดัดแปลงจาก : Dyce และคณะ 1996

แนวแกนร่างกาย (body axis)

แนวแกนร่างกายเป็นแนวแกนที่กำหนดขึ้นมาเพื่อความสะดวกในการกำหนดจุดหมุนของการเคลื่อนไหวของร่างกาย สามารถกำหนดแกนร่างกายออกเป็น 3 แกนคือ

1. แกนหน้าหลัง (anteriorposterior axis) เป็นแนวแกนที่ทอดผ่านจากส่วนหน้าของสัตว์ไปส่วนหลังของสัตว์ตามแนวนอน
2. แกนขวาง (transverse axis หรือ horizontal axis) เป็นแนวแกนที่ทอดผ่านร่างกายจากด้านซ้ายไปด้านขวาของร่างกายสัตว์หรือมนุษย์ตามแนวนอน
3. แกนตั้ง (vertical axis) เป็นแนวแกนในแนวตั้งที่ตั้งฉากกับสองแกนแรก

ศัพท์ที่ใช้บอกตำแหน่งและความสัมพันธ์ของอวัยวะ (terms of relationship)

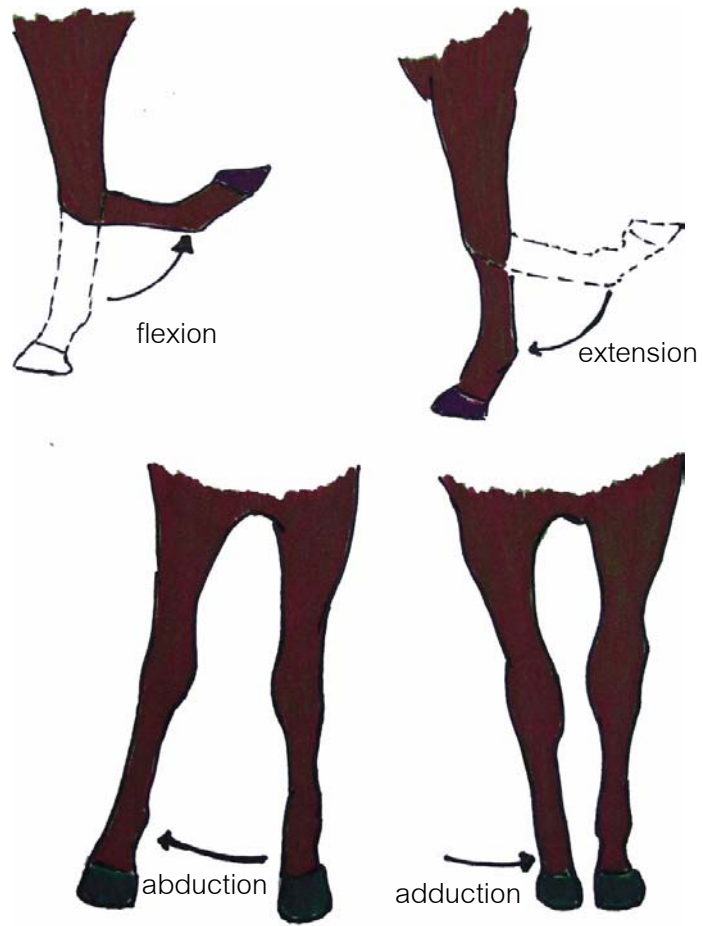
เพื่อให้มีความเข้าใจในทางเดียวกันหรือมีความเข้าใจตรงกันในการกล่าวถึงตำแหน่งของอวัยวะในร่างกายสัตว์เลี้ยง จึงได้มีการกำหนดศัพท์เฉพาะขึ้น เพื่อใช้ชี้บอกว่าโครงสร้างหรืออวัยวะนั้นๆ อยู่ที่ใดในร่างกาย และมีความสัมพันธ์กับอวัยวะอื่นๆ อย่างไร โดยคำศัพท์ที่จะกล่าวถึงต่อไปเป็นคำศัพท์ที่ใช้บอกตำแหน่งของอวัยวะบนร่างกาย เช่น

คำศัพท์	ความหมาย
anterior หรือ cranial	ส่วนหัวหรือด้านหน้าของสัตว์ หรือส่วนที่ก่อนไปทางด้านหน้าของสัตว์
posterior หรือ caudal	ส่วนท้ายหรือด้านหลังของสัตว์ หรือส่วนที่ก่อนไปทางด้านหลังของสัตว์
ventral	ด้านล่างหรือด้านที่ก่อนไปทางด้านท้องของสัตว์
dorsal	ด้านบนหรือด้านหลังของร่างกายสัตว์
proximal	ด้านที่อยู่สูงกว่าหรือเหนือกว่าหรืออยู่ใกล้กับเส้นกลางตัวมากกว่าหรือใกล้แนวกระดูกสันหลังมากกว่า
distal	ด้านที่อยู่ต่ำกว่าหรือไกลกว่าแนวกระดูกสันหลัง
superior	ส่วนบนเหนือหัวหรือส่วนหัว
inferior	ส่วนล่างของร่างกาย
median	ส่วนที่อยู่ในแนวกลางตัวพอดี
medial	อยู่ใกล้กับแนวกลางตัว
lateral	ส่วนที่อยู่ห่างจากแนวกระดูกสันหลังหรือเส้นแนวกลางตัว
intermediate	ส่วนที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองสิ่ง
superficial	ส่วนที่อยู่ใกล้ผิวหรืออยู่ตื้น
deep	ส่วนที่อยู่ลึกลงไป
external	ส่วนที่อยู่ด้านนอกของผนัง(มักใช้กับอวัยวะที่มีโพรง)
internal	อยู่ข้างในของผนัง(มักใช้กับอวัยวะที่มีโพรง)
central	อยู่ใกล้ศูนย์กลางหรือใกล้อวัยวะมากกว่า
peripheral	อยู่ห่างจากศูนย์กลางหรือไกลอวัยวะมากกว่า
visceral	ชั้นที่แนบติดกับผิวอวัยวะภายใน
parietal	ชั้นที่บุผนังด้านในของช่องว่างในร่างกาย

ศัพท์ที่ใช้แสดงการเคลื่อนไหวหรือเคลื่อนที่ของอวัยวะในลักษณะต่างๆกัน (terminology of movement)

เนื่องจากร่างกายของสัตว์สามารถมีการเคลื่อนไหวได้เพราะมีระบบโครงสร้างและกล้ามเนื้อรวมทั้งข้อต่อ จึงได้มีการกำหนดศัพท์ที่ใช้เรียกทำการเคลื่อนไหวต่างๆไว้ เพื่อสะดวกในการอ้างอิงและเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวมักเป็นคำศัพท์ที่จัดไว้เป็นคู่ดังนี้

ศัพท์	คำศัพท์ที่คู่กัน	ความหมาย
abduction	adduction	หมายถึงการเคลื่อนไหวที่ออกจากแนวกลางตัวและการเคลื่อนไหวเข้าหาแนวกลางตัว
flexion	extension	หมายถึงการงอข้อต่อข้อใดข้อหนึ่งและการยืดข้อต่อข้อใดข้อหนึ่งที่มีทิศทางตรงกันข้าม
elevation	depression	หมายถึงการเคลื่อนส่วนของร่างกายเช่นฝ่าเท้าให้เลื่อนไปทางส่วนหัวหรือด้านบน และการเคลื่อนส่วนของร่างกายให้ลงไปทางด้านล่าง
protraction	retraction	เป็นการเคลื่อนที่ของส่วนยื่นส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายออกไปข้างหน้าและดึงกลับทางด้านท้าย

ภาพที่ 1.3 คำศัพท์แสดงการเคลื่อนไหวของอวัยวะ
ตัดแปลงจาก : Frandson, 1981